

Ter Braak en Slauerhoff

Menno Voskuil, Universiteitsbibliotheek Leiden, 29-11-2018

Ter Braak zou zich ook na de dood van Slauerhoff blijven bezighouden met het werk van deze gedoemde dichter. Enkele maanden na het vroegtijdige overlijden van Slauerhoff, op 5 oktober 1936, vormde een aantal vrienden en bewonderaars van de dichter een commissie die zich zou ontfermen over zijn literaire nalatenschap, met als hoofddoel het tot stand brengen van een verzameld werk.

Aanvankelijk bestond deze commissie naast Ter Braak uit de literatoren D.A.M. Binnendijk en N.A. Donkersloot en de schrijvers Jan Greshoff, H. Marsman en A. Roland Holst. Ter Braak zou een leidende rol binnen de commissie op zich nemen. Al snel ontving de commissie een brief van de jonge nog onbekende Slauerhoffbewonderaar Kees Lekkerkerker waarin hij stelde de beschikking te hebben over een vrijwel compleet overzicht van de ongebundelde gedichten van Slauerhoff en bood zijn hulp aan. Uit de krant moest hij vervolgens vernemen dat de commissie hem tot secretaris had benoemd.ⁱ

Al snel zou Lekkerkerker ook de rol van tekstbezorger krijgen toebedeeld. Aan hem de eervolle maar tegelijkertijd zware taak de teksten van Slauerhoff te ordenen en gereed te maken voor hun definitieve uitgave. Vooral ietwat rommelig gebundelde poëzie zorgde voor de nodige moeilijkheden: Slauerhoff had verschillende gedichten tweemaal gebundeld en in herdrukken van zijn bundels gedichten geschrapt en toegevoegd.

Het samenstellen werd nog eens bemoeilijkt doordat E. du Perron de Slauerhoffcommissie een concept voor een verzamelbundel had voorgelegd dat volgens hem de goedkeuring van Slauerhoff droeg.ⁱⁱ Du Perron wilde de bestaande bundels slechts als kernen handhaven en deze aanvullen met gedichten uit dezelfde tijd. Het concept van Du Perron bood zo weliswaar een aantal oplossingen (o.a. voor dubbel gebundelde of later geschrapte gedichten) maar leverde tegelijkertijd weer tal van nieuwe problemen op. De commissie besloot echter dat Lekkerkerker dit concept als uitgangspunt voor de *Verzamelde gedichten* diende te nemen.

Lekkerkerker begon in de lente van 1937 te werken aan de samenstelling van de verzamelbundel. In deze periode werd ook een grote, zwarte scheepskist bij hem afgeleverd, afkomstig van de moeder van Slauerhoff. Deze kist was gevuld met talloze manuscripten, waaronder een groot aantal nog ongepubliceerde gedichten.ⁱⁱⁱ Tussen de vele papieren trof Lekkerkerker ook de opzet aan voor een nieuwe bundel, *Al dwalend*, waarin Slauerhoff een selectie uit zijn verspreid dichtwerk wilde opnemen. Lekkerkerker besloot deze nieuwe bundel te integreren in het concept van Du Perron en *Al dwalend* als aparte kern te beschouwen.

In februari 1938, een klein jaar na de bezorging van de scheepskist, zond Lekkerkerker zijn eerste resultaten aan de commissie, waaronder de (eerste versie van de) bundel *Al dwalend*. Menno ter Braak toonde zich niet alleen onder de indruk van de door Lekkerkerker verrichte arbeid, maar ook van de constante kwaliteit van Slauerhoffs gedichten. Aan zijn vriend E. du Perron liet hij per brief weten:

De heele nagelaten poëzie van Slauerhoff is nu overgetypt en bewerkt, door zekere Lekkerkerker, die er een moorddadig werk aan heeft gehad. Het is alles bij elkaar een dik boek, en zeer boeiend. Het viel me onder het lezen op, dat Slauerhoff zoo weinig geëvolueerd is, in al die jaren dat hij schreef, en ondanks dat nooit cliché van zichzelf is geworden. Vroeg volwassen, maar sedert dien ook nooit meer anders volwassen...^{iv}

Een rake typering, want er valt inderdaad weinig ontwikkeling in de poëzie van Slauerhoff te ontdekken. Slauerhoff vindt al vroeg zijn eigen vorm, en houdt daaraan zijn verdere leven vast.

Ondertussen hielden Ter Braak en Jan Greshoff zich namens de commissie bezig met het vinden van een uitgever. Een logische stap leek Nijgh & Van Ditmar, niet alleen uitgever van de belangrijkste werken van Ter Braak, maar ook de laatste uitgever van Slauerhoff.

Een van Slauerhoffs eerdere uitgevers, Alexander Stols, dreigde echter roet in het eten te gooien: hij vroeg voor de zes door hem uitgegeven Slauerhoffbundels een

zeer hoge overnameprijs, waarmee Nijgh & Van Ditmar onmogelijk akkoord kon gaan. Ruim een jaar later, in april 1939, had Stols zijn eisen toch bijgesteld. Ter Braak berichtte in een brief aan de Slauerhoffcommissie^v dat alle ‘misverstanden’ uit de weg waren geholpen en dat Nijgh & Van Ditmar in de herfst van dat jaar al de *Verzamelde gedichten* op de markt zou brengen, samen met het eerste deel van Slauerhoffs verzameld proza.

Deze planning bleek echter iets te ambitieus, want in september moest Ter Braak de commissie mededelen^{vi} dat de boeken pas in het voorjaar van 1940 zouden verschijnen. Het uitstel kwam Lekkerkerker niet slecht uit, want zo kon hij de laatste puntjes op de i zetten: het samenstellen van de drie delen *Verzamelde gedichten* kostte hem veel meer tijd dan gedacht. De manuscripten uit de zeemanskist droegen zelden een datum, en ook het ongebundelde werk was niet altijd even gemakkelijk te plaatsen in de tijd. Zo kon een gedicht, dat in 1934 in een tijdschrift werd gepubliceerd, net zo goed al in 1928 zijn geschreven.

Begin april 1940 was de editie dan eindelijk gereed en werden de drukproeven verstuurd naar de leden van de Slauerhoffcommissie. Via Menno ter Braak kreeg Du Perron, die steeds meer de rol van extern adviseur vervulde, ook een drukproef van het eerste deel van de *Verzamelde gedichten* onder ogen. Zijn oordeel over het eindresultaat was niet bepaald positief, zoals blijkt uit twee briefkaarten die hij op 11 april 1940 stuurde aan Ter Braak. Zijn kritiek ging aanvankelijk over de tekstverbeteringen die Lekkerkerker eigenhandig had aangebracht: het betrof leestekens en een enkel aangevuld woord.

Bij een tweede lezing viel Du Perron vooral over de door Lekkerkerker gemaakte indeling. Hij betitelde deze als ‘administratief’ en meende dat Lekkerkerker aan een ‘klasseermanie’ leed.^{vii} De kwestie zat Du Perron, die enige tijd ervoor had toegezegd een inleiding op het verzameld proza te schrijven, erg hoog. Hij maakte zich steeds kwader over de manier waarop Lekkerkerker de gedichten had onderverdeeld in de verschillende kernen. Op 12 en 13 april zond hij Ter Braak maar liefst vijf uitgebreide brieven^{viii} over de *Verzamelde gedichten*, die hij afwisselend als ‘een aanfluiting’, ‘Slauerhoff-mislukking’ of als ‘lekkerkererij’ kwalificeerde. Ook de samensteller kreeg heel wat naar zijn hoofd geslingerd: Du Perron omschreef Lekkerkerker als ‘snertvent’ en ‘importante wijsneus’.

Zijn ongenoegen over Lekkerkerker en zijn werk uitte Du Perron niet alleen tegenover Ter Braak, maar ook tegenover andere commissieleden. Zo schreef hij op 15 april 1940 aan J. Greshoff het volgende:

Dat [het eerste deel van de Verzamelde gedichten, MV] is zoo idioot in elkaar gezet door Lekkerkerker, die zich als eenige Sl-autoriteit van een onduldbare en groteske importantheid is gaan voelen, dat ik gezegd heb: komt deze editie zóó uit, dan schrijf ik niet alleen geen inleiding voor het proza, maar ik wensch er verder niets mee te maken te hebben, omdat ik de volle vrijheid wil behouden die editie met alle scherpte aan te vallen. Ik ben er 2 dagen werkelijk beroerd van geweest, eindelijk een uitgave naar ons hart – en dan zóó!^{ix}

Menno ter Braak respecteerde het standpunt van Du Perron, maar beschouwde tegelijkertijd een polemische aanval van zijn goede vriend op de *Verzamelde gedichten* als zeer ongewenst: de Slauerhoffcommissie kon onmogelijk een uitgave aan het publiek presenteren in de wetenschap dat deze direct zou worden afgekraakt door een van Slauerhoffs intiemste vrienden. Ter Braak besloot de rol van bemiddelaar op zich te nemen en stelde Lekkerkerker en Du Perron voor bij hem thuis in Den Haag de zaak uit te praten en tot een compromis te komen. Zowel Lekkerkerker^x als Du Perron stemden in met dit voorstel en ze troffen elkaar op zaterdagmiddag 20 april aan de Kraaijenlaan 36 in de Haagse Vogelwijk.

Dit gesprek leidde tot een tweede gesprek, later die week ook weer bij Ter Braak thuis. Op het programma stond toen de bespreking van het tweede deel van de *Verzamelde gedichten*, dat volgens Ter Braak ‘zeer veel minder werk’ nodig had, hetgeen hij ‘bemoedigend’ noemde.^{xi} Tijdens deze twee bijeenkomsten is naar alle waarschijnlijkheid een compromis met betrekking tot de indeling bereikt, want de brief die Du Perron op 27 april 1940 zond aan Lekkerkerker handelde alleen maar over relatief onbelangrijke taalkwesties en was bovendien vriendelijk van toon.

Alles leek in kannen en kruiken, maar toen sloeg het noodlot veelvuldig toe: Duitsland viel Nederland binnen, Du Perron overleed op 14 mei aan een hartaanval, even later gevolgd door Menno ter Braak, die zijn dood zelf verkoos, en ook een derde lid van de Slauerhoffcommissie liet in de begin dagen van de

Tweede Wereldoorlog het leven: H. Marsman. En alsof het allemaal niet erger kon werd ook de Rotterdamse uitgeverij Nijgh & Van Ditmar getroffen door het oorlogsgeweld: bij het bombardement op 12 mei 1940 werd het zetsel van de *Verzamelde gedichten* geheel vernietigd, waardoor publicatie andermaal moest worden uitgesteld.^{xii}

Pas een jaar later^{xiii} rolden de eerste vier delen van het *Verzameld werk* van Slauerhoff van de drukpersen, drie delen poëzie en een deel prozawerk. In het colofon werd vermeld dat de uitgave weliswaar ‘onder hoede der Commissie’ was voorbereid, maar dat K. Lekkerkerker de tekstverzorging op zich had genomen. In 1958 zou het laatste van de in totaal negen delen verschijnen.

Met name het poëziegedeelte, dat tot dit jaar herdruk op herdruk beleefde, kwam door de jaren heen steeds meer onder vuur te liggen. Het concept van Du Perron en de aanpassingen van Lekkerkerker werden steeds minder goed begrepen. Dit lag mede aan het uitblijven van een jarenlang aangekondigde uitgebreide verantwoording. In 1980, bijna veertig jaar na het verschijnen, gaf Lekkerkerker in een kranteninterview aan dat die verantwoording, die onderhand haast mythische proporties had bereikt, zowel qua inhoud als qua omvang, niet meer zou verschijnen: hij meende dat het tijd was voor een geheel nieuwe editie.

Het idee een geheel herziene, wetenschappelijke editie van Slauerhoffs gedichten te maken (uiteeraard met een uitgebreide tekstverantwoording) zou Lekkerkerker de rest van zijn leven, hij overleed in 2006 op 96-jarige leeftijd, niet meer loslaten.

Dit jaar is een nieuwe editie van de *Verzamelde gedichten* verschenen, samengesteld door Hein Aalders en mijzelf. We maakten een geheel nieuwe indeling en vulden het boek met pakweg honderd nieuwe gedichten aan. Nu loop ik het risico te vervallen in een ordinair reclamepraatje, maar mocht u willen weten hoe het concept van Du Perron precies in elkaar stak, of voor welke nieuwe indeling wij gekozen hebben, de *Verzamelde gedichten* ligt nu in de boekhandel!

ⁱ Hazeu, *Slauerhoff. Een Biografie*, 1995, p. 736. De commissie werd naast met Lekkerkerker ook uitgebreid met Constant van Wessem.

ⁱⁱ Op 7 oktober 1936, twee dagen na het overlijden van Slauerhoff, stuurde Du Perron vanuit Parijs dit concept aan H. Marsman. Zie: Du Perron, *Brieven VI*, 1980, p. 306-307.

ⁱⁱⁱ Hazeu, *Slauerhoff. Een biografie*, 1995, p. 733.

^{iv} Ter Braak en Du Perron, *Briefwisseling 1930-1940 deel IV*, p. 260.

^v Brief van Menno ter Braak aan de leden der Slauerhoff-Commissie, 13 april 1939. Tekst beschikbaar op www.mennoterbraak.nl

^{vi} Brief van Menno ter Braak aan de leden der Slauerhoff-Commissie, 9 september 1939. Tekst beschikbaar op www.mennoterbraak.nl

^{vii} Ibid.

^{viii} Du Perron, *Brieven IX*, 1990, p. 262-271.

^{ix} Du Perron, *Brieven VIII*, 1984, p. 570.

^x De brief van Ter Braak aan Lekkerkerker (d.d. 13-4-1940) is als bijlage opgenomen in: Du Perron, *Brieven IX*, 1990, p. 385.

^{xi} Du Perron, *Brieven IX*, 1990, p. 388.

^{xii} Hazeu, *Slauerhoff. Een biografie*, 1995, p. 736. Niet alleen werd die dag het Rotterdamse pand van de uitgeverij verwoest, ook werd directeur Doeke Zijlstra doodgeschoten door een scherpshutter.

^{xiii} Op de titelpagina werd niet 1941 als jaar van uitgave genoemd, maar 1940.